

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ

Αλεξάνδρα Βεργέτη¹

Περίληψη

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στις αρχές οι οποίες διέπουν τις σύγχρονες τάσεις στην εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία. Παρουσιάζει τα γενικά κριτήρια που ισχύουν παγκοσμίως για τις σπουδές στην Κοινωνική Εργασία και τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην Ευρώπη σε σχέση με την εφαρμογή της διαδικασίας της Μπολόνια, δηλαδή το πλαίσιο για την ευρωπαϊκή σύγκλιση της ανώτατης εκπαίδευσης. Σκοπός του είναι να συμβάλλει στον προβληματισμό για την προαγωγή των σπουδών Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα.

1. Οι σπουδές στην Κοινωνική Εργασία

Οι πρώτες σχολές κοινωνικής εργασίας ιδρύθηκαν αρχές του 20^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ και στη Βρετανία, ενώ στη χώρα μας η πρώτη σχολή ιδρύθηκε το 1937. Ο Διεθνής Σύνδεσμος Σχολών Κοινωνικής Εργασίας εκπροσωπεί σήμερα χιλιάδες σχολές σε όλον τον κόσμο εκ των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό αποτελούν μέρος πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Οι σπουδές στην κοινωνική εργασία δομούνται σε τρία επίπεδα: προπτυχιακό, μεταπτυχιακό, διδακτορικό και αποβλέπουν στην προετοιμασία επαγγελματιών κοινωνικών λειτουργών ικανών να συμβάλλουν στην επίλυση των σύγχρονων προβλημάτων κοινωνικής λειτουργικότητας ατόμων, ομάδων, οργανισμών και κοινοτήτων.

Ειδικότερα, οι προπτυχιακές σπουδές εστιάζουν στην προετοιμασία κοινωνικών λειτουργών για την άσκηση της γενικής/ ολιστικής κοινωνικής εργασίας, οι μεταπτυχιακές παρέχουν ειδίκευση σε συγκεκριμένη μέθοδο ή τομέα πρακτικής (π.χ. κλινική κοινωνική εργασία, κοινωνικός σχεδιασμός, ψυχική υγεία), ενώ οι διδακτορικές εστιάζουν στην έρευνα του θεωρητικού και μεθοδολογικού πλαισίου της επιστήμης.

Η θεωρητική εκπαίδευση σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο περιλαμβάνει γνώσεις για τη βιοψυχοκοινωνική ανάπτυξη και κοινωνική λειτουργικότητα του ανθρώπου σε διάφορα κοινωνικά συστήματα (οικογένειες, ομάδες, οργανισμούς, κοινότητες και θεσμούς), ανάλυση κοινωνικής πολιτικής, ανάπτυξη προσεγγίσεων και δεξιοτήτων παρέμβασης για την επίλυση προβλημάτων καθώς και γνώσεις μεθόδων έρευνας του θεωρητικού πλαισίου της κοινωνικής εργασίας και αξιολόγησης των εφαρμογών της. Σημαντικό στοιχείο της προπτυχιακής και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης είναι ο καθιερωμένος διεθνώς και από την αρχή της εκπαίδευσης συνδυασμός της θεωρητικής κατάρτισης με την πρακτική εμπειρία. Επίσης, σε μια σημαντική μελέ-

---

1. Η Α. Βεργέτη είναι κοινωνική λειτουργός (PhD), καθηγήτρια εφαρμογών στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθίνas.

τη των Ταυλαρίδου-Καλούτση, Παπαφλέσσα (2007) υποστηρίζεται ότι η βιωματική μέθοδος διδασκαλίας αποκρίνεται καλύτερα στις αυξημένες απαιτήσεις του επαγγέλματος.

Η κοινωνική εργασία παρεμβαίνει για την πρόληψη και την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το περιβάλλον του. «Καθώς η σχέση ατόμου – περιβάλλοντος βρίσκεται σε διαρκή και αμφίδρομη αλληλεπίδραση και αλλαγή, η κοινωνική εργασία καλείται να χειριστεί μια μεταβαλλόμενη κατάσταση» (Καλλινικάκη, 1998:18). Αυτό σημαίνει ότι η εκπαίδευση στην κοινωνική εργασία, προκειμένου να αποκριθεί σε ανθρώπινες ανάγκες και προβλήματα μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο κοινωνικο-οικονομικό, τεχνολογικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον χρειάζεται να αναμορφώνεται διαρκώς. Οι νέες απόψεις που υιοθετήθηκαν στις κοινωνικές επιστήμες τις τελευταίες δεκαετίες σχετικά με την πολυπαραγοντική και σύνθετη φύση των κοινωνικών προβλημάτων οδήγησαν τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών στην αλλαγή εστίασης, από την κατά μέθοδο παρέμβαση στη γενική/διαμεθοδική κοινωνική εργασία.

1.1. Το παγκόσμιο πλαίσιο εκπαίδευσης στην Κοινωνική Εργασία

Το παγκόσμιο πλαίσιο εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία (global standards) είναι ένα κοινώς αποδεκτό πλαίσιο προδιαγραφών/ κριτηρίων λειτουργίας προγραμμάτων σπουδών προπτυχιακού και μεταπτυχιακού κύκλου. Προέκυψε από τετραετή συνεργασία της Διεθνούς Ένωσης Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (International Association of Schools of Social Work) και της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κοινωνικών Λειτουργών (International Federation of Social Workers) και εγκρίθηκε στις Γενικές Συνελεύσεις των δύο αυτών φορέων που έγιναν στην Αυστραλία το 2004. Οι λόγοι που ώθησαν στην ανάπτυξή του συνδέονται κύρια με την επίδραση της παγκοσμιοποίησης τόσο στην εκπαίδευση όσο και στις εφαρμογές της κοινωνικής εργασίας. Το πλαίσιο αυτό αποσαφηνίζει κεντρικά ζητήματα της επιστήμης και του επαγγέλματος και έτσι διευκολύνει την ακριβέστερη επικοινωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών μονάδων των διαφόρων χωρών και την κινητικότητα στο διεθνή χώρο του διδακτικού προσωπικού, των σπουδαστών και των επαγγελματιών. Πρόκειται για ένα ευέλικτο πλαίσιο που μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες σχεδόν τις χώρες αφού κατά τη διαμόρφωσή του λήφθηκαν υπόψη τα χαρακτηριστικά (ιστορικά, πολιτικά, πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά) διαφόρων χωρών. Προτείνεται ως βάση για την ανάπτυξη εθνικών κριτηρίων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην κοινωνική εργασία.

Το πλαίσιο αυτό περιλαμβάνει κριτήρια για τους σκοπούς και στόχους των προγραμμάτων σπουδών, τα μαθήματα, το διδακτικό προσωπικό, τους σπουδαστές και τη διοίκηση. Προσδιορίζει ένα επιθυμητό επίπεδο λειτουργικότητας (και όχι ένα ελάχιστο) προς το οποίο οφείλουν να τείνουν τα τμήματα ή σχολές κοινωνικής εργασίας. Τα τιθέμενα κριτήρια δεν αντιπροσωπεύουν κάτι στατικό, αλλά μια δυναμική διαδικασία οικοδόμησης ενός πλαισίου λειτουργίας των σχολών, το οποίο αλληλεπιδρά συνεχώς με το παγκόσμιο, το διεθνές, το εθνικό και το τοπικό επίπεδο (IASSW&IFSW, 2004:15). Τα κυριότερα σημεία αυτού του πλαισίου,² τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν στον προβληματισμό για την ανάπτυξη κριτηρίων αξιολόγησης των προγραμμάτων σπουδών κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας είναι:

2. Βλ. το πλήρες κείμενο στο : IASSW and IFSW (2004): *Global Standards for Social Work Education and Training. Final document for discussion, and possible adoption at the general assemblies of IASSW and IFS. Adelaide, Australia.* http://www.iassw-aiets.org/en/About_IASSW/GlobalStandards.pdf

• Κάθε ακαδημαϊκή μονάδα κοινωνικής εργασίας³ οφείλει να διατυπώνει με σαφήνεια την αποστολή της και να ενσωματώνει σε αυτήν τις αξίες και τις αρχές του επαγγέλματος, ζητήματα κοινωνικής ισότητας, εθνικότητας, φύλου και τις διαδικασίες εισαγωγής των σπουδαστών.

Ειδικότερα, τα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας : α) συγκεκριμενοποιούν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, β) απεικονίζουν τις αξίες-αρχές, γνώσεις, διαδικασίες και δεξιότητες του επαγγέλματος, γ) προσδιορίζουν τις διδακτικές μεθόδους, δ) υποδεικνύουν τον τρόπο απόκτησης από το σπουδαστή ενός πρώτου επίπεδου ικανοτήτων στην κοινωνική εργασία, ε) δείχνουν πώς το πρόγραμμα συνάδει με εθνικούς και/ή διεθνείς σκοπούς του επαγγέλματος, στ) εκφράζουν τον τρόπο αντιμετώπισης τοπικών, εθνικών και/ή διεθνών αναπτυξιακών αναγκών και προτεραιοτήτων, ζ) εξετάζουν τον αντίκτυπο της αλληλεπίδρασης πολιτισμικών, οικονομικών, επικοινωνιακών, κοινωνικών, πολιτικών και ψυχολογικών παραγόντων σε παγκόσμιο επίπεδο, η) προετοιμάζουν τους φοιτητές για τις εφαρμογές της κοινωνικής εργασίας στην πράξη με άτομα, οικογένειες, ομάδες και κοινότητες, θ) προσδιορίζουν διαδικασίες αυτο-αξιολόγησης και εξωτερικής αξιολόγησης του προγράμματος σπουδών και ι) τέλος, προσδιορίζουν τη διαδικασία απονομής τίτλων σπουδών (πρώτο πτυχίο ή μεταπτυχιακό στην Κοινωνική Εργασία).

• Το πρόγραμμα μαθημάτων πρέπει να περιλαμβάνει : α) εναρμόνιση των μαθημάτων και μεθόδων διδασκαλίας με την αποστολή και τους στόχους του προγράμματος σπουδών, β) αξιολόγηση της θεωρητικής και πρακτικής εκπαίδευσης, γ) θεωρητική και πρακτική εκπαίδευση για πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες και κοινότητες, δ) τακτική ανασκόπηση και ανάπτυξη του προγράμματος μαθημάτων, ε) ανάπτυξη δεξιοτήτων των σπουδαστών (κριτική σκέψη, αναλυτική προσέγγιση, άνοιγμα σε νέες εμπειρίες, δέσμευση σε μακροχρόνια μάθηση κ.ά.), στ) επαρκή πρακτική εκπαίδευση, ζ) συντονισμό με τις οργανώσεις πρακτικής, η) προσανατολισμό των εποπτών ή εκπαιδευτών για την πρακτική άσκηση, θ) συμμετοχή των εκπαιδευτών (πρακτικής άσκησης) στην ανάπτυξη του προγράμματος πρακτικής, ι) διάθεση εγχειριδίου σε επόπτες και εκπαιδευτές σχετικά με τις προϋποθέσεις, τις διαδικασίες και τις επιδιώξεις της πρακτικής και λ) διασφάλιση επάρκειας και καταλληλότητας πόρων πρακτικής άσκησης (υπηρεσιών κ. ά).

• Ο πυρήνας του προπτυχιακού προγράμματος μαθημάτων αποτελείται από τέσσερις έννοιες : *κοινωνική εργασία, μέθοδοι πρακτικής, κοινωνικός λειτουργός και πρότυπο επαγγέλματος*. Συγκεκριμένα :

Η εκπαίδευση στην *κοινωνική εργασία* διασφαλίζει: α) κριτική κατανόηση της επίδρασης των κοινωνικο-δομικών ανεπαρειών, των διακρίσεων, της καταπίεσης, της αδικίας στην ανάπτυξη και τη λειτουργικότητα του ανθρώπου σε μικρό και μακρο-επίπεδο, β) κατανόηση της αλληλεπίδρασης ατόμου – περιβάλλοντος ή της επίδρασης βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικο-δομικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών παραγόντων στην ανάπτυξη και συμπεριφορά του ατόμου, γ) κατανόηση της επίδρασης της παράδοσης, της κουλτούρας, των θρησκευτικών πεποιθήσεων και ηθών στην ανάπτυξη και συμπεριφορά του ανθρώπου, δ) κριτική κατανόηση της προέλευσης και των επιδιώξεων της κοινωνικής εργασίας, ε) γνώση της διεπαγγελματικής συνεργασίας και στ) γνώση της προνοιακής πολιτικής και του ρόλου της κοινωνικής εργασίας στο σχεδιασμό, την εφαρμογή, την αξιολόγηση και την αλλαγή πολιτικής.

3 . Σύμφωνα με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ο όρος *ακαδημαϊκή μονάδα* σημαίνει τμήμα ή σχολή.

Η εκπαίδευση στις μεθόδους πρακτικής διασφαλίζει: α) επάρκεια γνώσεων, δεξιοτήτων εκτίμησης και παρέμβασης, β) εφαρμογή των αξιών, αρχών, γνώσεων και δεξιοτήτων στην αντιμετώπιση ανισοτήτων, γ) μεθοδολογία έρευνας στην κοινωνική εργασία και κριτική αξιοποίηση ερευνητικών μοντέλων με βάση τη δεοντολογία, δ) εφαρμογή αξιών – αρχών - γνώσεων - δεξιοτήτων της κοινωνικής εργασίας στην προαγωγή της κοινωνικής φροντίδας και ε) εποπτεία της πρακτικής άσκησης.

Η εκπαίδευση στην έννοια *κοινωνικός λειτουργός* αποβλέπει στην ανάπτυξη επαγγελματιών με κριτική ικανότητα με βάση το γνωστικό πλαίσιο, το σύστημα αξιών και τη μεθοδολογία της κοινωνικής εργασίας.

Η εκπαίδευση στο *πρότυπο του επαγγέλματος* διασφαλίζει ότι οι τελειόφοιτοι κοινωνικής εργασίας έχουν εκτεθεί στις επιστημολογικές προσεγγίσεις : α) παραδοχή και αναγνώριση της αξιοπρέπειας, της αξίας και της μοναδικότητας του κάθε ανθρώπου, β) αλληλεπίδραση των κοινωνικών συστημάτων, γ) συνηγορία για την αλλαγή κοινωνικο-δομικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών που αποδυναμώνουν, περιθωριοποιούν κοινωνικά ή αποκλείουν τους ανθρώπους, δ) αναγνώριση των δυνατοτήτων και του δυναμικού του κάθε ανθρώπου, ε) επίλυση προβλημάτων και ικανότητα προσαρμογής των ατόμων συνδεόμενη με την κατανόηση του αναπτυξιακού έργου που επιτελούν, των κρίσεων του κύκλου ζωής, και των υφιστάμενων κοινωνικοπολιτισμικών προσδοκιών, στ) οικοδόμηση ικανοτήτων και ενδυνάμωση ατόμων, οικογενειών, ομάδων, οργανισμών και κοινοτήτων, ζ) σεβασμό στη διαφορά σε σχέση με τη φυλή, την κουλτούρα, τη θρησκεία, την εθνικότητα, τη γλώσσα, το φύλο, το σεξουαλικό προσανατολισμό και τις ικανότητες.

- Οι προδιαγραφές για το διδακτικό προσωπικό κοινωνικής εργασίας ορίζουν ως ελάχιστο ακαδημαϊκό προσόν το μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών /Master, την απουσία μεροληψίας και διακρίσεων στη στελέχωση του προσωπικού, τη συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη και κατανομή του επαγγελματικού έργου σε διδασκαλία, εποπτεία, έρευνα, δημοσιεύσεις, διοικητικό έργο, αξιολόγηση κοινωνικής πολιτικής και σε κοινοτική δράση.

- Οι προδιαγραφές για τους σπουδαστές ορίζουν: σαφή κριτήρια εισαγωγής, εκπροσώπηση μειονοτήτων, συμβουλευτική σπουδών, διασφάλιση της ποιότητας της διδασκαλίας μέσω Internet και σαφή κριτήρια αξιολόγησης της επίδοσης. Επίσης αναφέρονται στην απουσία κάθε κοινωνικής διάκρισης (εθνικότητας, αναπηρίας κ.ο.κ.) σε βάρος των σπουδαστών.

- Οι προδιαγραφές για τη διοίκηση των ακαδημαϊκών μονάδων ορίζουν : επάρκεια προϋπολογισμού, φυσικών εγκαταστάσεων, επιλογή, διορισμό, εξέλιξη προσωπικού και συνεργατικές διαδικασίες. Ειδικότερα, είναι απαραίτητα η βιβλιοθήκη, το internet, το υπαλληλικό – διοικητικό προσωπικό, η ανάπτυξη εσωτερικού συνεργατικού, υποστηρικτικού και παραγωγικού κλίματος και η συνεργασία της ακαδημαϊκής μονάδας με το ακαδημαϊκό ίδρυμα στο οποίο υπάρχει αλλά και με άλλους συναφείς οργανισμούς.

Μια σύγκριση του ανωτέρω γενικού πλαισίου κριτηρίων με τα εφαρμοζόμενα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας (τρία Τμήματα ΤΕΙ και ένα στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο) θα αναδείκνυε συγκλίσεις και αποκλίσεις της ελληνικής εκπαίδευσης σε σχέση με αυτό καθώς και τα κοινά σημεία ή διαφοροποιήσεις μεταξύ των ελληνικών προγραμμάτων. Σημαντικό πλεονέκτημα του εν λόγω πλαισίου είναι η σαφήνεια, η περιεκτικότητα και η συνεκτικότητα που προσδίδει στο πρόγραμμα σπουδών.

1.2. Η ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης στην Κοινωνική Εργασία

Οι χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως και η Ελλάδα καλούνται να αναμορφώσουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τη διακήρυξη της Μπολόνια (1999) την οποία υπέγραψαν οι υπουργοί Παιδείας είκοσι εννέα (29) ευρωπαϊκών κρατών. Αυτή βασίζεται στην ιδέα ότι η ανώτατη εκπαίδευση αποτελεί κύριο δρόμο για την προώθηση της κινητικότητας και της απασχόλησης των πολιτών της Ευρώπης αλλά και της συνολικότερης ανάπτυξης της Ηπείρου. Η διαδικασία της Μπολόνια στην οποία έχουν προσχωρήσει από το 1999 μέχρι σήμερα 46 χώρες περιλαμβάνει μια σειρά στόχους και άξονες δράσης⁴ με τελικό σκοπό την εναρμόνιση της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη μέχρι το έτος 2010.

Οι κυριότεροι στόχοι της διαδικασίας αυτής είναι:

1. Διαβάθμιση προγραμμάτων σπουδών σε τρεις κύκλους
2. Συγκρίσιμα προγράμματα σπουδών
3. Ευρωπαϊκή διάσταση προγραμμάτων
4. Διασφάλιση της ποιότητας
5. Αμοιβαία αναγνώριση τίτλων σπουδών

Η διαβάθμιση των προγραμμάτων σπουδών αφορά στην υιοθέτηση από τις συμβαλλόμενες χώρες ενός κοινού συστήματος σπουδών τριών κατά σειρά κύκλων: ενός προπτυχιακού, ενός μεταπτυχιακού και ενός διδακτορικού. Οι σπουδές του προπτυχιακού κύκλου πρέπει να έχουν ισχυρή σύνδεση με την Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και να οδηγούν μετά από επιτυχή ολοκλήρωση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών στο μεταπτυχιακό κύκλο και εν συνεχεία στο διδακτορικό.

Τα προγράμματα σπουδών προκειμένου να καταστούν συμβατά με τους κοινούς άξονες και συγκρίσιμα μεταξύ τους πρέπει να δομούνται σε θεματικές ενότητες (modules) και να περιγράφονται λεπτομερώς ως προς τους σκοπούς που υπηρετούν, τις γνώσεις και τις δεξιότητες που παρέχουν. Πρέπει επίσης να εφαρμόζουν ένα κοινό σύστημα πιστωτικών μονάδων (European Credits System/ ECTS) το οποίο τείνει να αντιπροσωπεύει το φόρτο εργασίας των σπουδαστών. Τα αποδεκτά όρια των πιστωτικών μονάδων για τον προπτυχιακό κύκλο κυμαίνονται από 180-240, ενώ για το μεταπτυχιακό από 60-120. Το σύστημα αυτό εξυπηρετεί την ευρύτερη δυνατή κινητικότητα των σπουδαστών μεταξύ των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των χωρών μελών. Επίσης τα προγράμματα σπουδών προϋποθέτουν προσανατολισμό σε ευρωπαϊκά θέμα-

4. Βλέπε : α) Διακήρυξη της Μπολόνια: *The Bologna Declaration of 19 June 1999*

Joint declaration of the European Ministers of Education, στην ιστοσελίδα :

http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF

β) Σύνοδοι Υπουργών Παιδείας των χωρών της Ευρώπης : 1) *Towards the European Higher Education Area*, Communiqué of the meeting of European ministers in charge of higher education in Prague on May 19th 2001, στην Ιστοσελίδα : http://www.sc.ehu.es/siwebso/Bolonia/textos/AEES_EHEA/Prague_declaration.pdf

2. *Realize the European Higher Education Area, Berlin2003*. Communiqué of the Conference of the Ministers responsible for Higher Education, in Berlin on 19 September2003, στην Ιστοσελίδα: <http://www.bologna-berlin2003.de/>

3. Bergen Conference of Ministers, May 2005: *Doctoral Training, Life long Learning, Quality Insurance and Recognition in Global Perspective*, στην Ιστοσελίδα: http://www.bologna-bergen2005.no/Bergen/Parallel-ses/050519_WG_Reports.pdf

4. Κυριακίς, Α. (2007). Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη. Διαδικασία της Μπολόνια και η σύνοδος των υπουργών στο Λονδίνο. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* 15.7.07, σ. 40.

τα, διεθνή έρευνα και κινητικότητα σπουδαστών και καθηγητών με στόχο την απασχόληση στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας. Η διασφάλιση της ποιότητάς τους επιχειρείται μέσω εθνικών συστημάτων τα οποία παρακινούνται να υιοθετήσουν κοινά ευρωπαϊκά κριτήρια. Με βάση αυτά τα κριτήρια αναμένεται μέχρι το 2010 να πραγματοποιηθεί μια διαφανής, ποιοτική αποτίμηση του έργου όλων των ΑΕΙ των χωρών της Ευρώπης που συμμετέχουν στη διαδικασία της Μπολόνια. Τέλος μαζί με το πτυχίο θα χορηγείται ένα συμπληρωματικό ευρωπαϊκό δίπλωμα /βεβαίωση για την αναγνώριση των σπουδών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Πρόσφατες έρευνες διαγράφουν το προφίλ της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία στην Ευρώπη και επισημαίνουν τις εξελίξεις σε σχέση με το ευρωπαϊκό πλαίσιο σύγκλισης. Για παράδειγμα, η Lyons (2007:8-11) αναφερόμενη σε μια συγκριτική μελέτη των Weiss και Welbourne (2007) με θέμα τη θέση της κοινωνικής εργασίας σε δέκα χώρες του κόσμου εκ των οποίων πέντε ευρωπαϊκές (Βρετανία, Γερμανία, Ισπανία, Ουγγαρία και Σουηδία), παραθέτει τα ευρήματα για τις σπουδές κοινωνικής εργασίας σε αυτές τις πέντε ευρωπαϊκές χώρες από τα οποία προκύπτουν τα εξής: Κοινό χαρακτηριστικό των προπτυχιακών σπουδών είναι η προετοιμασία κοινωνικών λειτουργών για την άσκηση γενικής κοινωνικής εργασίας. Σε τρεις από τις πέντε χώρες (Σουηδία, Ουγγαρία και Βρετανία) οι σχολές εφαρμόζουν κοινό πρόγραμμα μαθημάτων, ενώ στη Γερμανία παρουσιάζουν σημαντική διαφοροποίηση. Επίσης, η ανάπτυξη της μεθοδολογίας της κοινωνικής εργασίας συγκεντρώνει αυτή τη στιγμή το μεγαλύτερο ενδιαφέρον στη Βρετανία και στη Γερμανία προκειμένου να αποκριθούν στις απαιτήσεις των συστημάτων απασχόλησης. Αντίθετα στην Ουγγαρία και στην Ισπανία η εκπαίδευση υστερεί τόσο στην ανάπτυξη της θεωρίας όσο και της μεθοδολογίας. Όμως, οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των πέντε χωρών παρατηρούνται στις μεταπτυχιακές σπουδές και στην έρευνα. Για παράδειγμα, η Βρετανία δίνει έμφαση στην ανάπτυξη του μεταπτυχιακού επιπέδου σπουδών, το οποίο να απαιτείται στην ανάγκη μιας συνεχούς ανάπτυξης του κλάδου, ενώ η Σουηδία προωθεί περισσότερο την έρευνα και τις διδακτορικές σπουδές. Ωστόσο στην Ισπανία, η πρόσβαση σε διδακτορικές σπουδές κοινωνικής εργασίας γίνεται μέσω άλλων κοινωνικών επιστημών, ενώ στην Ουγγαρία η ανάπτυξη διδακτορικών προγραμμάτων κοινωνικής εργασίας βρίσκεται ακόμη στα αρχικά στάδια. Τέλος η παραπάνω έρευνα διαπιστώνει αύξηση του διδακτικού προσωπικού κοινωνικής εργασίας με διδακτορικό δίπλωμα στη Βρετανία και στη Σουηδία.

Σε ερευνητική μελέτη του Ευρωπαϊκού Δικτύου Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (Thematic Network)⁵ στην οποία συμμετείχαν είκοσι τέσσερις χώρες, επισημαίνονται ομοιότητες και διαφορές σχετικά με τους φορείς εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία, τη διάρκεια και τη δομή των προγραμμάτων σπουδών (Campanini και Frost 2004:212-14). Συγκεκριμένα:

Οι σχολές κοινωνικής εργασίας στις περισσότερες χώρες της ΕΕ είναι πανεπιστημιακές, ωστόσο υπάρχουν χώρες με ανώτερες ιδιωτικές ή δημόσιες σχολές ή ακόμη χώρες στις οποίες λειτουργούν συγχρόνως εκπαιδευτικές μονάδες διαφόρων φορέων.

Η διάρκεια του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών κοινωνικής εργασίας σε κάποιες χώρες είναι τριετής (Ισπανία, Βέλγιο), ενώ σε άλλες (Ιταλία, Νορβηγία, Ελβετία, Εσθονία) διαμορφώθηκε πρόσφατα τριετής προπτυχιακός και διετής μεταπτυχιακός κύκλος σπουδών λόγω προσαρμογής στις οδηγίες της Μπολόνια. Ωστόσο σε πολλές χώρες το προπτυχιακό πρόγραμμα

5. Το Thematic Network είναι ένα Ευρωπαϊκό Δίκτυο Σχολών Κοινωνικής Εργασίας του προγράμματος Erasmus που επιδιώκει την προαγωγή των γνώσεων της κοινωνικής εργασίας σε συγκεκριμένα θέματα.

εξακολουθεί να είναι τετραετές (Ελλάδα, Γερμανία, Ισλανδία, Κάτω χώρες, Κύπρος), ενώ στην Πορτογαλία απαιτούνται πέντε χρόνια για απόκτηση βασικού πτυχίου κοινωνικής εργασίας. Η κοινή βάση των μαθημάτων μεταξύ των σχολών των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών συνδέεται με τις ανθρωπιστικές επιστήμες: κοινωνιολογία, ψυχολογία, παιδαγωγική, κοινωνική πολιτική και δίκαιο. Οι διαφορές εντοπίζονται στην έμφαση που δίδεται στη θεωρητική ή πρακτική εκπαίδευση (χρονική διάρκεια, συχνότητα εποπτείας και μέθοδοι της πρακτικής άσκησης) και έχουν ως αποτέλεσμα την προετοιμασία επαγγελματιών για διαφορετικούς ρόλους.

Σ' ό,τι αφορά στη σχέση των σπουδών κοινωνικής εργασίας στην Ευρώπη με τους στόχους της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση, η Labonté-Roset (2004 & 2007) βασισόμενη σε πρόσφατες ερευνητικές ανασκοπήσεις δίνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες και επισημαίνει τρία κοινά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία σήμερα στην Ευρώπη: την αυξανόμενη ακαδημαϊκή εστίαση,⁶ τη γενική/ διαμεθοδική κοινωνική εργασία (με την έννοια του generic ή generalist) και τον ευρωπαϊκό / διεθνή προσανατολισμό. Σύμφωνα με την Labonté-Roset η ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία διαμορφώνεται ως εξής :

1. Διαβάθμιση σπουδών σε τρεις κύκλους : Τα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας, σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, έχουν ενταχθεί στα πανεπιστήμια είτε ως αυτόνομα τμήματα είτε ως τμήματα σχολών εφαρμοσμένων κοινωνικών επιστημών ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.⁷ Οι Campanini και Frost (2004:213) επισημαίνουν ότι η είσοδος της κοινωνικής εργασίας στο πανεπιστήμιο στην Ιταλία όχι μόνο άλλαξε τη θεσμοθέτηση του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού αλλά προήγαγε τη θέση του επαγγέλματος και διευκόλυνε την πρόσβαση σε διδακτορικές σπουδές. Κάτι ανάλογο συνέβη και στη χώρα μας όπου δύο χρόνια μετά την έναρξη του προπτυχιακού προγράμματος κοινωνικής εργασίας στο Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, ξεκίνησε (το έτος 1999) και πρόγραμμα διδακτορικών σπουδών.

Τα πανεπιστημιακά τμήματα κοινωνικής εργασίας στις ευρωπαϊκές χώρες συχνά είναι αυτόνομα με διδακτικό προσωπικό κοινωνικής εργασίας που διαθέτει τουλάχιστον ένα πανεπιστημιακό τίτλο σπουδών σε συνδυασμό με PhD και επαγγελματική εμπειρία. Ωστόσο εμφανίζονται διαφορές μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, στα πανεπιστημιακά προγράμματα της Ιταλίας, ελάχιστος αριθμός διδακτικού προσωπικού κατέχει θέση καθηγητή κοινωνικής εργασίας.

Οι πτυχιούχοι κοινωνικής εργασίας στη σημερινή Ευρώπη έχουν αυξανόμενη άμεση ή έμμεση πρόσβαση (μέσω συναφών επιστημών) σε μεταπτυχιακή εκπαίδευση ή μπορούν να συμμετάσχουν σε κάποιο ευρωπαϊκό διαπανεπιστημιακό μεταπτυχιακό πρόγραμμα.⁸ Επίσης, σε

6. Η αυξανόμενη ακαδημαϊκή εστίαση συνδέεται με το πανεπιστημιακό ή ανώτατο επίπεδο των προγραμμάτων σπουδών, τα προσόντα των διδασκόντων (κάτοχοι PhD στην κοινωνική εργασία σε συνδυασμό διδακτικής, ερευνητικής με επαγγελματική εμπειρία), τη μεταπτυχιακή και διδακτορική εκπαίδευση στην κοινωνική εργασία (Master, PhD) και ασφαλώς με την ανάπτυξη της έρευνας στο πεδίο της επιστήμης και την ενσωμάτωσή της στη διδασκαλία.

7. Εξαίρεση αποτελεί η Γαλλία όπου η θέση των σχολών κοινωνικής εργασίας είναι ασαφής, μεταξύ επαγγελματικών κολεγίων και πανεπιστημίων (Labonté-Roset, 2004).

8. Ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα κοινωνικής εργασίας : «ΜΑ σε Συγκριτικές Ευρωπαϊκές Κοινωνικές Σπουδές», στο οποίο συμμετείχαν 32 ακαδημαϊκές μονάδες, αναγνωρίστηκε από την Ένωση Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (EUA) μεταξύ των ένδεκα καλύτερων για την πρακτική του (Labonté-Roset, 2007).

ένδεκα ευρωπαϊκές χώρες υπάρχει δυνατότητα διδακτορικών σπουδών στην κοινωνική εργασία, γεγονός που συμβάλλει στην προαγωγή της επιστήμης αλλά και στον εφοδιασμό της εκπαίδευσης με καθηγητές κοινωνικής εργασίας γεγονός που συνιστά το σοβαρότερο έλλειμμα της εκπαίδευσης αυτή τη στιγμή σε πολλές χώρες της Ευρώπης.

2. Συγκρίσιμα προπτυχιακά προγράμματα: Τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες συγκλίνουν σε ένα βαθμό ως προς το περιεχόμενο. Είναι κατά κανόνα γενικής / διαμεθοδικής προσέγγισης (με την έννοια του *generalist* ή *generic*) με προορισμό να εξοπλίσουν τους σπουδαστές με επάρκεια γνώσεων και δεξιοτήτων ώστε να αποκριθούν σε ένα ευρύ φάσμα επαγγελματικών πεδίων.

Η διαίρεση του προγράμματος σπουδών στην κοινωνική εργασία σε θεματικές ενότητες / *modules* που υποδεικνύει η διαδικασία της Μπολόνια συνιστά εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (Labonté-Roset, 2004). Η εφαρμογή της σε κάποια πανεπιστημιακά προγράμματα αφενός έχει προκαλέσει την πιο έντονη διαμάχη σχετικά με τα προαπαιτούμενα - γνώσεις, δεξιότητες, ανταγωνιστικότητα- αφετέρου έχει οδηγήσει σε μεγάλο βαθμό συμφωνίας πάνω στους σκοπούς των προγραμμάτων (στο ίδιο).

3. Ευρωπαϊκή διάσταση προγραμμάτων: Οι σπουδές στην κοινωνική εργασία είναι μάλλον απίθανο να μην έχουν υπερεθνικό χαρακτήρα καθώς το επάγγελμα ανέκαθεν ήταν και είναι, κυρίως σήμερα (με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας), συχνά αντιμέτωπο με ζητήματα και προβλήματα που υπερβαίνουν τα εθνικά όρια. Ο ευρωπαϊκός χαρακτήρας των προπτυχιακών προγραμμάτων εκφράζεται μέσα από ανταλλαγές σπουδαστών και διδασκόντων (προγράμματα Erasmus, Leonardo) καθώς και μέσα από μαθήματα ευρωπαϊκού ή διεθνούς περιεχομένου (π.χ. συγκριτική κοινωνική εργασία, ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική, διαπολιτισμική κοινωνική εργασία κ.ά.)

4. Διασφάλιση της ποιότητας: Ο Ευρωπαϊκός Σύνδεσμος Σχολών Κοινωνικής Εργασίας (European Association of Schools of Social Work), αποκρινόμενος στην ανάγκη για συγκρίσιμες προδιαγραφές ποιότητας μεταξύ προγραμμάτων σπουδών κοινωνικής εργασίας στις χώρες της Ευρώπης, ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Δικτύου Διασφάλισης Ποιότητας Κοινωνικών Επαγγελματιών (European Network of Quality Assurance of Social Professors). Το δίκτυο αυτό αντιπροσωπεύει πανεπιστήμια, φοιτητές, επαγγελματίες και φορείς απασχόλησης κοινωνικών επαγγελματιών στην Ευρώπη.⁹ Έχει εκπονήσει κριτήρια για την αξιολόγηση της ποιότητας των προγραμμάτων σπουδών κοινωνικής εργασίας και ήδη έχει απονεμίσει τίτλους ποιότητας. Οι τίτλοι αυτοί προορίζονται να πείσουν τους ενδιαφερόμενους, σπουδαστές και φορείς απασχόλησης των πτυχιούχων, ότι τα πιστοποιημένα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας καλύπτουν υψηλές προδιαγραφές και μαθήματα ευρωπαϊκού περιεχομένου.

9. Το European Network of Quality Assurance of Social Professors (ENQASP) δημιουργήθηκε το 2002 από τους οργανισμούς: 1. European Association of Schools of Social Work (EASSW), 2. Formation of European Social Educator Training (FESET), 3. Federation International Committee Educators (FICE), 4. International Association of Social Educators (AIEJI), 4. An alumni organization of European joint Master Programs. Εκπόνησε κριτήρια ποιότητας για την αξιολόγηση σπουδών Κοινωνικής Εργασίας σε ανώτατα εκπαιδευτικά ευρωπαϊκά ιδρύματα με βάση τις παγκόσμιες προδιαγραφές εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία, εθνικές εμπειρίες, υποκειμενικές αξίες και ύστερα από πιλοτικό έλεγχο. Παρέχει υπηρεσίες που αποβλέπουν στην ανάπτυξη των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στο πλαίσιο των στόχων της Μπολόνια (βλέπε: Project description στο <http://www.enqasp.org>).

Οι διαδικασίες εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης (για τη διασφάλιση της ποιότητας/ πιστοποίησης προγραμμάτων σπουδών) από τη μια μεριά προκαλούν υψηλό άγχος στο προσωπικό, ενώ από την άλλη συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση των σκοπών του προγράμματος σπουδών, στη βελτίωση των μεθόδων διδασκαλίας ή στην εισαγωγή νέων και στην ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την κάλυψη αναγκών των διδασκόντων (Labonté-Roset, 2004).

Η διαδικασία της Μπολόνια φαίνεται να έχει απορροφήσει πολλή ενέργεια για την αναπροσαρμογή και σύγκλιση σπουδών κοινωνικής εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ωστόσο διατυπώνονται επιφυλάξεις για το θετικό αντίκτυπο των αλλαγών που προϋποθέτει το ευρωπαϊκό πλαίσιο σύγκλισης στη φύση του επαγγέλματος. Για παράδειγμα, ο Lorenz (2005) υποστηρίζει ότι η συζήτηση για την ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία στρέφεται μόνο σε ποσοτικούς δείκτες των προγραμμάτων σε βάρος της ποιότητας. Αναφέρεται στη μέτρηση της πρακτικής άσκησης με πιστωτικές μονάδες (credits) και στη μείωση της διάρκειας της διδασκαλίας βασικών ακαδημαϊκών μαθημάτων από τέσσερα σε τρία χρόνια. Τονίζει ότι οι αλλαγές που προωθεί η διαδικασία της Μπολόνια περιέχουν σε μεγάλο βαθμό ασάφειες, είναι επιφανειακές, οργανωσιακές, δεν απορρέουν από ολοκληρωμένη θεώρηση και προγραμματισμό, αλλά όμως, αφήνουν μεγάλα περιθώρια αναπροσαρμογής. Ο Lorenz θεωρεί τη συμμετοχή στη διαδικασία της Μπολόνια ως ευκαιρία για το επάγγελμα να υποστηρίξει την ακαδημαϊκή θέση του και στα τρία επίπεδα σπουδών και προτείνει να αντιμετωπιστεί η επικρατούσα ασάφεια με την ανάπτυξη ενός συνεκτικού πλαισίου προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών κοινωνικής εργασίας.

1.3. Η εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία στην Ελλάδα

Από την ίδρυση της πρώτης σχολής κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα (1937) μέχρι σήμερα έχουν περάσει 70 χρόνια. Κατά το πρώτο ήμισυ της περιόδου αυτής η εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία υπαγόταν στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας γεγονός που περιόρισε την εξέλιξη του κλάδου. Το 1973 θεωρείται «έτος – ορόσημο» για τις σπουδές στην κοινωνική εργασία, αφού πέρασαν στην ευθύνη του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και συγκεκριμένα υπάχθηκαν στην τεχνολογική εκπαίδευση των ΚΑΤΕΕ (Καλλινικακή, 1998:109). Οι επίμονες προσπάθειες εκπροσώπων του κλάδου για ένταξη της Κοινωνικής Εργασίας στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση¹⁰ από τη δεκαετία του '70 ευοδώθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του '90.

Οι σπουδές Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα παρουσιάζουν σημαντικές εξελίξεις την τελευταία δεκαετία. Η έναρξη της λειτουργίας του πανεπιστημιακού προπτυχιακού προγράμματος σπουδών το ακαδημαϊκό έτος 1996- 1997 και του διδακτορικού προγράμματος το έτος 1999

10. Ενδεικτικά : α) Ομάδα εργασίας για το Αττικό Πανεπιστήμιο (1975). Προτάσεις για την ίδρυση κέντρου μεταπτυχιακών σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή* 12/1977

β) Ζάρναρη, Ο.(1978). Ανάγκη και για την Ελλάδα η Ανωτάτη Εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, φ. 1239/2.2.78.

γ) Ε.Π.Π.Σ.Κ.Ε. (1982). Υπόμνημα για τη δημιουργία πανεπιστημιακού προπτυχιακού και μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή* 4/1982

δ) Βάγια, Χ., Παπαδοπούλου, Χ.(1993). Πρόταση για τη δημιουργία πανεπιστημιακού προπτυχιακού και μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή* 4/1993 τ.99, σ. 232 -242.

στο Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης/ κατεύθυνση κοινωνικής εργασίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου αποτελούν βαρυσήμαντες αλλαγές καθώς θεμελιώνουν την κοινωνική εργασία ως επιστήμη στη Ελλάδα. Την ίδια περίοδο δόθηκε σημαντική ώθηση σε εκδόσεις βιβλίων κοινωνικής εργασίας για την κάλυψη θεμελιωδών αναγκών εκπαίδευσης καθώς και στην ανάπτυξη της έρευνας της κοινωνικής εργασίας στην ελληνική πραγματικότητα, κυρίως στο πλαίσιο των διδακτορικών σπουδών. Επίσης, σημαντικές θεσμικές αλλαγές έλαβαν χώρα στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας των ΤΕΙ, όπως τετραετή φοίτηση¹¹ και αύξηση των ακαδημαϊκών προσόντων πρόσληψης μόνιμου διδακτικού προσωπικού (απαραίτητος μεταπτυχιακός τίτλος για τη βαθμίδα καθηγητή εφαρμογών),¹² οι οποίες έχουν συμβάλει στην αναβάθμιση του ακαδημαϊκού προγράμματος. Οι θετικές αυτές εξελίξεις μαρτυρούν ότι και η Ελλάδα ακολουθεί την τάση ανάπτυξης του ακαδημαϊκού προφίλ της εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία.

Ωστόσο η ανεπάρκεια διδακτικού προσωπικού κοινωνικής εργασίας με πλήρη ακαδημαϊκά προσόντα (PhD) εξακολουθεί να είναι το μεγαλύτερο έλλειμμα των προπτυχιακών σπουδών κοινωνικής εργασίας στα τμήματα των ΤΕΙ. Επίσης η ανεπάρκεια αυτή συνδέεται άμεσα με την καθυστέρηση στην οργάνωση μεταπτυχιακών σπουδών (επιπέδου ΜΑ) του κλάδου στην Ελλάδα. Το ζήτημα αυτό καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής σύγκλισης που προϋποθέτει τρεις κύκλους σπουδών. Με βάση το ευρωπαϊκό πλαίσιο, το προτεινόμενο νομοσχέδιο για τη μεταπτυχιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα θέτει τις προϋποθέσεις για την οργάνωση μεταπτυχιακών σπουδών και τη χορήγηση μεταπτυχιακών διπλωμάτων ειδίκευσης από Πανεπιστήμια και ΤΕΙ.¹³ Όμως μια βασική προϋπόθεση του νομοσχεδίου για τους διδάσκοντες σε μεταπτυχιακά προγράμματα είναι η κατοχή διδακτορικού διπλώματος (άρθρο 3).

Το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου /Κατεύθυνση Κοινωνικής Εργασίας προώθησε πρόσφατα πρόταση για δημιουργία μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην κοινωνική εργασία, η οποία όμως δεν εγκρίθηκε. Αντ' αυτής εγκρίθηκε η λειτουργία ενός Διαπανεπιστημιακού Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στη «Συμβουλευτική ψυχολογία και συμβουλευτική στην εκπαίδευση, υγεία και εργασία».¹⁴

Τα τέσσερα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας¹⁵ παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες αλλά και διαφορές. Τα σημεία σύγκλισης είναι η διάρκεια φοίτησης (8 εξάμηνα), η εστίαση του προγράμματος μαθημάτων στην πολυεπίπεδη κοινωνική ερ-

11. Βλ. Π.Δ. 227/1995/ΦΕΚ 130/Α'/ 20.6.95

12. Ν. 2916/2001/ ΦΕΚ 114 / Α' / 11.6.01

13. Βλέπε Προσχέδιο Πρότασης για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές. Προτάθηκε στη Βουλή τον Ιούλιο 2007.

14. Το Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη «Συμβουλευτική ψυχολογία και συμβουλευτική στην εκπαίδευση, υγεία και εργασία» οργανώνεται από το Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής Προσχολικής Ηλικίας (ΤΕΑΠΗ) του Πανεπιστημίου Αθηνών σε συνεργασία με : α) το Τμήμα Ψυχολογίας / Πάντειο Πανεπιστήμιο β) το Τμήμα Ψυχολογίας/ Πανεπιστήμιο Κρήτης γ) το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής / Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και δ) το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης / Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο. Πρόκειται για διετές πρόγραμμα που θα απονέμει μεταπτυχιακό δίπλωμα με ειδίκευση στη συμβουλευτική(πληροφορίες από το Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης – Κατεύθυνση Κοινωνική Εργασία / Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο).

15. 1.Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο/ Κατεύθυνση Κοινωνική Εργασία, 2. ΤΕΙ –Αθήνας / Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας 3. ΤΕΙ – Πάτρας/ Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, 4. ΤΕΙ –Ηρακλείου Κρήτης/ Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

γασία¹⁶ και ο αριθμός των διδασκόμενων μαθημάτων στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας των ΤΕΙ.¹⁷ Επίσης ένα άλλο κοινό χαρακτηριστικό είναι ο λιγότερο ή περισσότερο ευρωπαϊκός προσανατολισμός των μαθημάτων. Για παράδειγμα η κατεύθυνση Κοινωνικής Εργασίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου αφιερώνει έξι (6) μαθήματα στην ευρωπαϊκή / διεθνή διάσταση της κοινωνικής εργασίας,¹⁸ το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Ηρακλείου τρία μαθήματα και το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθήνας έχει ήδη αυξήσει τα σχετικά μαθήματα στο νέο πρόγραμμα σπουδών (υπό έγκριση). Επίσης μεγάλη άνθηση παρουσιάζουν τα προγράμματα κινητικότητας σπουδαστών και διδασκόντων (Erasmus & Leonardo) στον ευρωπαϊκό χώρο. Όλες οι ακαδημαϊκές μονάδες Κοινωνικής Εργασίας στη χώρα μας έχουν αναπτύξει επί πολλά χρόνια (το ΤΕΙ Αθήνας έχει είκοσι χρόνια) προγράμματα ανταλλαγών με πολλά ΑΕΙ ευρωπαϊκών χωρών και δραστηριοποιούνται στην πρακτική άσκηση σπουδαστών, στην εκπόνηση πτυχιακών εργασιών, στη διδασκαλία μαθημάτων κ.ά.¹⁹

Τα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας στη χώρα μας διαφοροποιούνται με βάση το ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Δηλαδή, σύμφωνα με το Ν. 2916/ 2001, άρθρο 1, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα δίνουν έμφαση στη θεωρητική διάσταση των επιστημών και των τεχνών, ενώ τα τεχνολογικά δίνουν έμφαση στις εφαρμογές των επιστημών και των τεχνών. Συγκεκριμένα ο ανωτέρω νόμος αναφέρει ότι ο προορισμός των πανεπιστημίων είναι η υψηλή θεωρητική και πρακτική κατάρτιση των φοιτητών και η προαγωγή των επιστημών και των τεχνών μέσω της βασικής και της εφαρμοσμένης έρευνας. Αντίθετα ο προορισμός των ΤΕΙ είναι ο συνδυασμός κατάλληλης θεωρητικής κατάρτισης με υψηλό επίπεδο εργαστηριακής και πρακτικής άσκησης και η προαγωγή μεθόδων εφαρμογής κυρίως μέσω της εφαρμοσμένης έρευνας. Το πλαίσιο αυτό επιβεβαιώνει τις διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των ακαδημαϊκών τμημάτων του επαγγέλματος της κοινωνικής εργασίας. Συγκεκριμένα οι διαφορές ανάμεσα στα ισχύοντα προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας των ΤΕΙ είναι δυσδιάκριτες και εντοπίζονται περισσότερο σε κάποια μαθήματα γενικής υποδομής, ιδίως επιλεγόμενα. Αντίθετα η διαφοροποίηση από το αντίστοιχο πανεπιστημιακό πρόγραμμα είναι αισθητή και συνδέεται κύρια με τη μεγαλύτερη θεωρητική κατάρτιση σε μαθήματα γενικής - κλινικής κοινωνικής εργασίας αλλά και γενικότερης υποδομής.

Μια επιφανειακή αδρή σύγκριση του περιεχομένου των προγραμμάτων της ελληνικής εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία με το πλαίσιο των γενικών προδιαγραφών (global standards)

16. Η κοινή βάση των προγραμμάτων σπουδών κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα συνίσταται α) από μαθήματα ειδικής υποδομής τα οποία αναφέρονται στη θεωρία και τη μεθοδολογία της κοινωνικής εργασίας, στην κοινωνική πρόνοια και κοινωνική πολιτική, στις εφαρμογές της κοινωνικής εργασίας σε τομείς όπως υγεία, ψυχική υγεία, εξαρτήσεις, παραβατικότητα, στην εργαστηριακή - πρακτική άσκηση, στην έρευνα και στην πτυχιακή εργασία και β) από γενικά μαθήματα τα οποία αφορούν στην κοινωνιολογία, την ψυχολογία, την ψυχιατρική, το δίκαιο και την πληροφορική.

17. Σύμφωνα με τα στοιχεία των ιστοσελίδων τα διδασκόμενα μαθήματα στα Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας των ΤΕΙ υπολογίζονται σε 40- 43 στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται η πρακτική άσκηση στο επάγγελμα και η πτυχιακή εργασία, ενώ στην κατεύθυνση Κοινωνικής Εργασίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου αναφέρονται 41 υποχρεωτικά μαθήματα και 9 επιλογής.

18. Μερικά από αυτά είναι: Συγκριτική κοινωνική εργασία, Κοινωνική εργασία σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική, Μετανάστευση - ρατσισμός - ξеноφοβία κ.ά.

19. Μόνο στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του ΤΕΙ Αθήνας λειτουργούν αυτή τη στιγμή 24 προγράμματα ανταλλαγών.

που περιγράψαμε στο κεφάλαιο 1.1., δείχνει ότι αυτά αντικατοπτρίζουν τον πυρήνα των γνώσεων και των δεξιοτήτων που αναμένεται να αποκτήσουν οι σπουδαστές σε προπτυχιακό επίπεδο. Συγχρόνως όμως δημιουργούνται ερωτήματα σχετικά με το πώς τεκμηριώνουμε την ποιότητα των σπουδών την οποία καλούμαστε να υποστηρίξουμε σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Με το Ν. 3374/2005, η Ελλάδα υιοθέτησε κοινά ευρωπαϊκά κριτήρια αξιολόγησης ποιότητας σπουδών των ΑΕΙ²⁰ και ίδρυσε την Αρχή Διασφάλισης Ποιότητας Ανωτάτης Εκπαίδευσης (Α.ΔΙ.Π.) για την ανάληψη αυτού του έργου. Το πρώτο στάδιο της διαδικασίας αυτής που είναι η εσωτερική αξιολόγηση έχει ήδη αρχίσει σε κάποια εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Συμπέρασμα - Προτάσεις

Το πλαίσιο της ευρωπαϊκής σύγκλισης για την ανωτάτη εκπαίδευση έχει στρέψει το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών και επαγγελματικών ενώσεων κοινωνικής εργασίας στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες στη συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου των σπουδών και σε μεθόδους αποτίμησης του εκπαιδευτικού έργου.

Η Ευρωπαϊκή και η Διεθνής Ένωση Σχολών Κοινωνικής Εργασίας σε σύμπραξη με τη Διεθνή Ομοσπονδία Κοινωνικών Λειτουργών έπαιξαν κύριο ρόλο στη δημιουργία του πλαισίου των γενικών προδιαγραφών (global standards) λειτουργίας εκπαιδευτικών προγραμμάτων κοινωνικής εργασίας. Με βάση αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκαν και τα ευρωπαϊκά κριτήρια αξιολόγησης ποιότητας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων κοινωνικής εργασίας.

Η αυξανόμενη ακαδημαϊκή εστίαση είναι μια σημαντική εξέλιξη που σημειώνεται τα τελευταία χρόνια στα ευρωπαϊκά προγράμματα σπουδών κοινωνικής εργασίας συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικών. Τα προγράμματα αυτά τείνουν να συγκλίνουν ως προς τη δομή, το περιεχόμενο και τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Αυτό σημαίνει πρώτον, ότι οι σπουδές στην κοινωνική εργασία σήμερα δομούνται σε προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό κύκλο και δεύτερον ότι υιοθετείται η γενική προσέγγιση /διαμεθοδική κοινωνική εργασία στον προπτυχιακό κύκλο και ο ευρωπαϊκός / διεθνής προσανατολισμός γενικότερα. Με βάση αυτές τις ομοιότητες και τα κοινά ευρωπαϊκά κριτήρια αξιολόγησης, οι σπουδές στον κλάδο είναι συγκρίσιμες στον ευρωπαϊκό ή διεθνή χώρο.

Ο κίνδυνος που ελλοχεύει στο ευρωπαϊκό πλαίσιο για τη σύγκλιση της ανωτάτης εκπαίδευσης είναι η ποσοτικοποίηση και η εντατικοποίηση των σπουδών - σε βάρος ίσως της ποιοτικής φύσης του επαγγέλματος - προκειμένου να αποκριθούν σε ανταγωνιστικούς δείκτες ποιότητας και αποτελεσματικότητας σε σχέση με την απασχόληση των αποφοίτων. Από την άλλη μεριά η παρούσα ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική είναι μια ευκαιρία για την προαγωγή της ακαδημαϊκής εκπαίδευσης στην κοινωνική εργασία και στα τρία επίπεδα σπουδών.

Η μεταπτυχιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα που θα εξόπλιζε πτυχιούχους κοινωνικούς λειτουργούς με εξειδικευμένη γνώση για μια αποτελεσματικότερη απόκριση στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής εργασίας απουσιάζει.

Τα προπτυχιακά προγράμματα κοινωνικής εργασίας των Τμημάτων ΤΕΙ για να αποκριθούν στις απαιτήσεις του ευρωπαϊκού πλαισίου σύγκλισης χρειάζεται να επεξεργαστούν περισσότε-

20. Αυτό σημαίνει ότι σε κάθε ακαδημαϊκή μονάδα / τμήμα ή σχολή αξιολογούνται τα εξής : α) το διδακτικό έργο, β) το ερευνητικό έργο γ) τα προγράμματα σπουδών και δ) οι λοιπές υπηρεσίες (Βλ. Α.ΔΙ.Π. Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Έκδοση 2η, Φεβρουάριος 2007).

ρο και να αναμορφώσουν τα προγράμματα σπουδών τους. Προς αυτή την κατεύθυνση το γενικό πλαίσιο κριτηρίων (global standards) ίσως είναι ιδιαίτερα βοηθητικό. Μερικά κρίσιμα σημεία που χρειάζονται μεγαλύτερη αποσαφήνιση στα ισχύοντα προγράμματα σπουδών είναι η ιδιαιτερότητα της αποστολής του κάθε Τμήματος, η σύνδεση των στόχων του προγράμματος σπουδών με το πρόγραμμα μαθημάτων και των μεθόδων μάθησης και η αύξηση μαθημάτων ευρωπαϊκού περιεχομένου.

Τέλος, οι ακαδημαϊκές μονάδες κοινωνικής εργασίας οφείλουν να αναμορφώνουν διαρκώς τα προγράμματα σπουδών τους και να τα τροφοδοτούν με ερευνητικά τεκμηριωμένη γνώση σχετική με τη φύση και την αντιμετώπιση των προβλημάτων στην εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας.

Βιβλιογραφική Αναφορά

Ελληνική

- Αρχή Διασφάλισης Ποιότητας Ανωτάτης Εκπαίδευσης / Α.ΔΙ.Π. (2007). *Διασφάλιση της ποιότητας στην ανωτάτη εκπαίδευση*. Ενημερωτικό Φυλλάδιο, Έκδοση 2η Φεβρουάριος 2007.
- Βάγια, Χ., Παπαδοπούλου, Χ.(1993). Πρόταση για τη δημιουργία πανεπιστημιακού προπτυχιακού και μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή*, 4/1993 τ.99, σσ. 232 -242.
- Ε.Π.Π.Σ.Κ.Ε. (1982). Υπόμνημα για τη δημιουργία πανεπιστημιακού προπτυχιακού και μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή* 4/1982. Διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσης και ρύθμιση θεμάτων του τεχνολογικού τομέα αυτής. Ν. 2916/ 2001/ΦΕΚ 114/ Αæ/ 11.6.01.
- Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων - Παράρτημα διπλώματος. Ν. 3374/2005/ ΦΕΚ 189/Α'/2.8.2005.
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο / Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης /Κατεύθυνση Κοινωνική Εργασία. Πρόγραμμα Σπουδών: <http://www.socadm.duth.gr/index.php>.
- Ζάρναρη, Ο.(1978). Ανάγκη και για την Ελλάδα η Ανωτάτη Εκπαίδευση στην Κοινωνική Εργασία. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, φ. 1239/2.2.78.
- Καλλινικάκη, Θ.(1998). *Κοινωνική Εργασία*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Κυριαζής, Α. (2007). Η ανωτάτη εκπαίδευση στην Ευρώπη. Διαδικασία της Μπολόνια και η σύνοδος των υπουργών στο Λονδίνο. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* ,15.7.07, σ. 40.
- Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών ιδρυμάτων Ν. 3549/2007 /ΦΕΚ 69/ Α'/20.3.07.
- Ομάδα εργασίας για το Αττικό Πανεπιστήμιο (1975). Προτάσεις για την ίδρυση κέντρου μεταπτυχιακών σπουδών στην Κοινωνική Εργασία. *Εκλογή*, 12/1977.
- Προσχέδιο Πρότασης για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές. Προτάθηκε στη Βουλή τον Ιούλιο 2007. ΤΕΙ – Αθήνας / Σ.Ε.Υ.Π. / Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. *Πρόγραμμα Σπουδών* <http://www.teiath.gr/seyp/socialwork/index.htm>
- ΤΕΙ – Ηρακλείου Κρήτης/ Σ.Ε.Υ.Π. / Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. *Πρόγραμμα Μαθημάτων*. http://www.teiher.gr/tei/el/ekpaideysh/sxoles/seyp/koin_ergasia.htm

ΤΕΙ – Πάτρας / Σ.Ε.Υ.Π. / Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. *Περιγραφή Τμήματος – Μαθήματα*.
http://www.teipat.gr/pages/koin_erg/Greek/istoselida/istoselida.htm
 Ταυλαρίδου – Καλούτση, Α., Παπαφλέσσα, Θ. (2007). *Η βιωματική διδακτική στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών*. Αθήνα : Εκδόσεις Κριτική.

Αγγλική

Bologna Declaration (June 1999). *Joint Declaration of the European Ministers of Education*.
http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/990719BOLOGNA_DECLARATION.PDF
 Berlin (September 2003). *Realize the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of the Ministers responsible for Higher Education*. <http://www.bologna-berlin2003.de/>
 Bergen Conference of Ministers (May 2005): *Doctoral training, Life long Learning, Quality Insurance and Recognition in Global Perspective*. http://www.bologna-bergen2005.no/Bergen/Parallel-ses/050519_WG_Reports.pdf
 Campanini, A. & Frost, E. (2004). *European Social Work. Commonalities and Differences*. Roma: Carocci editor. ENQASP: Project description. <http://www.enqasp.org>
 IASSW and IFSW (2004). *Global Standards for Social Work Education and Training*. Final document for discussion, and possible adoption at the general assemblies of IASSW and IFS. Adelaide, Australia. http://www.iaswaiets.org/en/About_IASSW/GlobalStandards.pdf
 Labonté –Roset, Chr. (2007). EASSW and social work training in Europe. *European Journal of Social Work*. Vol 10, No. 1, pp. 117-123.
 Labonté-Roset, Chr. (2004). Social Work Education and Training in Europe and the Bologna Process. *Social Work & Society*. <http://www.socwork/de/labonte-roset>
 Lorenz, W. (2005). *Social Work in a European Perspective – Developments of Social Work in Europe*. Italian: The Free University of Bolzano, 3 Marts (Διάλεξη) <http://en.wikipedia.org>
 Lyons, K. (2007). Work in Progress: Social Work, the State and Europe. *Social Work and Society the International Online –Only Journal*, Volume 5. <http://socwork.net>
 Prague (May 2001). *Towards the European Higher Education Area*, Communiqué of the meeting of European ministers in charge of higher education.
http://www.sc.ehu.es/siwebso/Bolonia/textos/AEES_EHEA/Prague_declaration.pdf